

JOANNA KOWALCZYK* | UNIwersYTET JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH

Zmiany w werbalizacji suwerena a kategoryzacja podmiotu władzy zwierzchniej w polskich konstytucjach XX wieku

Słowa kluczowe: język prawny, werbalizacja, kategoryzacja, zmiany terminologiczne.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.98.1.5>

Wstęp

Zmiany w nomenklaturze ustawodawczej są sprzężone z transformacjami systemu państwowego. Przeobrażenia ustrojowe, polityczne i społeczne wpływają również na językowy aspekt legislacyjny. Sposób werbalizacji tych zmian nie jest jedynie formalnym elementem tekstów prawnych, lecz znakiem światopoglądu, idei i przekonań kulturowo-społecznych, które materializując się w znaku językowym, determinują istotę treści prawnej. Proweniencja językowej strony prawa stanowionego ma zatem charakter ideowy (kognitywny), będący konsekwencją refleksyjnej i kreacyjnej działalności ustawodawcy, którego głównym celem jest efektywna implementacja postulatów zawartych w poszczególnych aktach normatywnych. Usystematyzowanie konceptów ustrojowych (por. Malinowska 2012), nadanie idei kształtu logicznej i koherentnej językowej struktury pozwala prawodawcy na werbalną kategoryzację kluczowych założeń.

Celem artykułu jest wykazanie, że zmiany w nominowaniu analogicznych podmiotów w postaci suwerena są ingerencją w istotę zjawiska, wiążą się z ontologiczną, kauzalną i teleologiczną transformacją treści, a ich podstawą są przeobrażenia aksjologiczne.

W niniejszym artykule problem werbalizacji pojęcia *suweren* został omówiony na podstawie polskich ustaw zasadniczych XX wieku. Badaniem objęto trzy konstytucje: Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 roku (K21), Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 roku (K52) oraz Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (K97). Analiza nie obejmowała aktów normatywnych mających rangę małej konstytucji i nowelizacji ze względu na ich przejściowy lub/i subsydiarny charakter.

1. Werbalizacja pojęcia *suweren* jako przedmiot analizy pragmatycznej

Definiując pojęcie *suweren*, należy zaznaczyć, że w niniejszym artykule zostało ono rozpatrzone w odniesieniu do ogółu członków wspólnoty, których dotyczą poszczególne ustawy

* joanna.kowalczykprimo@hotmail.com

zasadnicze. Opierając się na tym założeniu, terminem *suweren* określam tę część społeczeństwa, której w ramach analizowanych konstytucji został przez ustawodawcę nadany przymiot władzy zwierzchniej, niezależnie od eksplicytności i implicytności werbalizacji tego statusu.

W konstytucji z 1921 roku suwerena wskazano w art. 2, który głosił, że „władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu”. W konstytucji z 1952 roku w art. 2 ust. 2 ustawodawca orzekł, że „w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej władza należy do ludu pracującego miast i wsi”. Natomiast obecnie obowiązująca w Polsce konstytucja powielił postulat marcowej ustawy zasadniczej i w art. 4 ust. 1 stanowi, że „władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu”. Suweren, zgodnie z eksplicytnie zwerbalizowanymi założeniami ustawodawców poszczególnych konstytucji, może być więc albo *narodem*, albo *ludem pracującym miast i wsi*. Ujęcie obiektu badania przez pryzmat kontekstu językowego i ustrojowego pozwoliło jednak wykazać, że kategoria suwerena nie ograniczała się do podmiotów, które uzyskały generalne nazwy *naród* albo *lud pracujący miast i wsi*. W taki sposób przeprowadzona analiza tekstów konstytucji dała podstawę do wyodrębnienia w każdej z nich pięciu typów werbalizacji, odpowiadających referencyjnemu zakresowi pojęcia *suweren*. Dobór jednostek poddanych analizie opierał się na ustaleniu ich rzeczywistej adekwatności względem fundamentalnych założeń ustrojowych. Podstawę włączenia określonej jednostki do kategorii *suweren* stanowiła pragmatyczna selekcja kierunkowana, odnosząca poszczególne jednostki nominatywne do aktualnego systemu prawnego oraz uwarunkowań społecznych. Ustalenie zależności między stroną werbalną a ustrojową umożliwiło wskazanie sposobów językowego oznaczania *suwerena* w tekstach badanych konstytucji.

2. Sposoby werbalizacji pojęcia *suweren* w konstytucji z 1921 roku

W konstytucji z 1921 roku suweren, z punktu widzenia pełnionej funkcji, był nazywany *obywatelem*, *narodem*, *mieszkańcami*¹, *społecznościami* i *ludzkością*. Zdecydowana większość, bo aż 75% werbalizacji, odbywała się przez użycie pierwszej z wymienionych form. Zatem najczęściej stosowaną przez ustawodawcę postacią leksykalną była jednostka *obywatel*². Drugą pod względem częstości występowania formą nominatywną był *naród*, stanowiący ponad 16% wszystkich jednostek werbalizujących podmiot władzy zwierzchniej. Nazwanie suwerena *mieszkańcami* w konstytucji marcowej nastąpiło trzykrotnie. Natomiast tylko raz suweren został określony *społecznościami* i *ludzkością*.

Należy zwrócić uwagę na ilościowe zróżnicowanie zastosowanych jednostek znaczących. Pomędzy główną jednostką – *obywatel* – a kolejną była ponad czterokrotna różnica w częstości stosowania, dlatego każdą inną niż *obywatel* wykorzystaną w tekście postać werbalizacji

1 Pojęcie *mieszkańcy* nie obejmuje w tym wypadku wszystkich referentów, którzy w szerokim znaczeniu mogliby być sprowadzeni do tej kategorii. Zgodnie z uwarunkowaniami ustrojowymi jednostkę nominatywną *mieszkańcy* należało odnieść do legitymizowanych członków systemu państwowego. Konstytucja jako zbiór uogólnionych idei ustrojowych wyłącza bowiem z pola znaczeniowego *suwerena* te podmioty, którym *a priori* nie można przypisać przymiotu władzy zwierzchniej. Wyłączenie to dotyczy m.in. cudzoziemców.

2 Jednostka nominatywna *obywatel* była najczęstszą formą nazywania suwerena w każdej z analizowanych konstytucji. Występowała w dwóch równoprawnych postaciach morfologicznych: *obywatel*, *obywatele*. Dyferencjacja morfologiczna nie spowodowała różnic pragmatycznych, dlatego oba warianty zostały rozpatrzone łącznie.

można określić jako rzadką (*naród* – 16%) albo peryferyjną (*mieszkańcy* – 5%, *społeczności* – mniej niż 2%, *ludzkość* – mniej niż 2%). Dane ilościowe wraz z wariantami użyc poszczególnych typów nominacji zostały pokazane w tabeli.

Tabela 1. Werbalizacja suwerena w konstytucji z 1921 roku

NOMINACJA	LICZBA UŻYĆ	%	WARIANTY UŻYĆ
<i>Obywatel</i>	42	75	obywatele (13) każdy obywatel (9) wszyscy obywatele (5) obywatel (4) wszyscy obywatele Rzeczypospolitej (1) wszyscy obywatele Państwa (1) wszyscy bez różnicy obywatele (1) obywatele Państwa Polskiego (1) obywatele Ojczyzny (1) obywatele polscy (1) poszczególni obywatele (1) obywatel Rzeczypospolitej (1) obywatel polski (1) każdy obywatel polski bez różnicy płci (1) żaden obywatel (1)
<i>Naród</i>	9	16,1	Naród (4) naród (2) cały Naród (1) Naród Polski (1) Naród Polski (1)
<i>Mieszkańcy</i>	3	5,4	mieszkańcy (1) wszyscy mieszkańcy (1) wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego (1)
<i>Społeczności</i>	1	1,8	społeczności (1)
<i>Ludzkość</i>	1	1,8	ludzkość (1)

3. Sposoby werbalizacji pojęcia *suweren* w konstytucji z 1952 roku

Analiza konstytucji z 1952 roku wykazała zdublowanie nominacji *obywatel* i *naród*, stosowanych również w ustawie zasadniczej z 1921 roku. Odnotowano jednak istotne zmiany ilościowe. W obu konstytucjach dominowało nazywanie suwerena *obywatelem*, jednak w konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej taka postać nominatywna stanowiła już mniej niż połowę (43%) wszystkich werbalizacji podmiotu władzy zwierzchniej. Z kolei częstość stosowania jednostki

leksykalnej *naród* nieznacznie wzrosła i ukształtowała się na poziomie 18%. Wzrost procentowy nie przełożył się jednak na miejsce w hierarchii stosowności i pod względem liczby użyc *naród* w omawianej ustawie zasadniczej zajął trzecią pozycję (w konstytucji marcowej był drugą pod względem stosowności postacią werbalizacji suwerena). Poprzedziła go jednostka nominacji *lud* (24%). Ostatnie pozycje zajęły: *masy* – 10% i *ludność* – 5%.

W porównaniu z poprzednią ustawą zasadniczą konstytucja z 1952 roku cechowała się większym zrównoważeniem ilościowym w obrębie poszczególnych kategorii nominacji suwerena. Nadal przewagę miała jednostka *obywatel*, ale w odniesieniu do pozostałych nie była to supremacja bezwzględna, ponieważ dwie kolejne – *lud* i *naród* – występowały w stosunku do niej w relacji mniej więcej 2:1 (*lud* – prawie 24%, *naród* – ponad 18%). Określenie suwerena jako *masy* należy zaliczyć do kategorii rzadszych, ponieważ taka forma werbalizacji była wybierana przez ustawodawcę raz na dziesięć użyc. Nominację *ludność* można uznać za peryferyjną, użyto jej w tekście ośmiokrotnie rzadziej niż zasadniczo najczęstszej – *obywatel* – i prawie dwukrotnie rzadziej niż poprzedzającej ją – *masy*. Dane ilościowe dotyczące poszczególnych sposobów werbalizacji zostały zawarte w tabeli 2.

Tabela 2. Werbalizacja suwerena w konstytucji z 1952 roku

NOMINACJA	LICZBA UŻYC	%	WARIANTY UŻYC
<i>Obywatel</i>	40	43	obywatele (21) obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (7) każdy obywatel (4) obywatel (3) każdy obywatel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (2) obywatel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (1) obywatele w miastach i wsiach (1) wszyscy obywatele (1)
<i>Lud</i>	22	23,7	lud pracujący (8) lud pracujący miast i wsi (7) polski lud pracujący (4) lud (2) polski lud pracujący miast i wsi (1)
<i>Naród</i>	17	18,3	naród (8) Naród Polski (9)
<i>Masy</i>	9	9,7	masy ludowe (4) masy pracujące (4) polskie masy pracujące (1)
<i>Ludność</i>	5	5,4	ludność (5)

4. Sposoby werbalizacji pojęcia *suveren* w konstytucji z 1997 roku

W obecnie obowiązującej konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku utrzymała się dominacja jednostki *obywatel*, która wypełniła ponad połowę wszystkich form nominowania podmiotu władzy zwierzchniej. Druga co do częstości stosowania – *człowiek i obywatel* – przybrała postać frazemu nominatywnego i dlatego została rozpatrzona jako stała jednostka analityczna. W tekście konstytucji ustawodawca użył jej 11 razy (16%). Po raz kolejny została zastosowana także jednostka *naród*, stanowiąca prawie 15% wszystkich sposobów werbalizacji. Suveren określany jako *człowiek* wystąpił siedmiokrotnie (ponad 10%). Ostatnim wyodrębnionym typem była jednostka *Polacy*, która w funkcji nominacji suwerena pojawiła się raz, co stanowiło mniej niż 2% wszystkich użyć.

Elementem dystynktywnym tekstu konstytucji z 1997 roku była zredukowana wariantywność poszczególnych nazw podmiotu władzy zwierzchniej. Trzy z pięciu możliwych typów nominacji nie posiadały alternacji leksykalno-semantycznych. Należy zaznaczyć, że brak wariantywności nie był sprzężony z peryferyjnością form. Jednorodnością strukturalną cechowały się nie tylko dwie ostatnie jednostki – *człowiek* oraz *Polacy*, ale również druga pod względem ilościowym – *człowiek i obywatel*.

Tabela 3. Werbalizacja suwerena w konstytucji z 1997 roku

NOMINACJA	LICZBA UŻYĆ	%	WARIANTY UŻYĆ
<i>Obywatel</i>	39	57,3	obywatele (18) obywatel polski (11) obywatel (4) obywatele polscy (4) wszyscy obywatele (1) wszyscy obywatele Rzeczypospolitej (1)
<i>Człowiek i obywatel</i>	11	16,2	człowiek i obywatel (11)
<i>Naród</i>	10	14,7	Naród (8) naród polski (1) Naród Polski (1)
<i>Człowiek</i>	7	10,3	człowiek (7)
<i>Polacy</i>	1	1,5	Polacy (1)

5. Formalne analogie i odmienności polskich ustaw zasadniczych

Analiza danych ilościowych dotyczących użyć poszczególnych form werbalizacji suwerena w każdej z konstytucji wykazała, że nazywanie podmiotu władzy zwierzchniej odbywało się przede wszystkim przez zastosowanie generalizacji upowszechniającej, por.:

Obywatele mają prawo koalicji, zgromadzania się i zawiązywania stowarzyszeń i związków (art. 108 K21);

Przedstawiciele **ludu** w Sejmie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w radach narodowych są odpowiedzialni przed swymi wyborcami i mogą być przez nich odwoływani (art. 2 ust. 2 K52);

Posłowie są przedstawicielami **Narodu** [...] (art. 104 ust. 1 K97);

albo generalizacji wyodrębniającej, por.:

Prawo wybierania ma **każdy obywatel polski bez różnicy płci** [...] (art. 12 K21);

Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej mają prawo do pracy [...] (art. 58 ust. 1 K52);

my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga [...], jak i nie podzielający tej wiary [...] (Preambuła K97).

Dominującą jednostką okazał się *obywatel*, który wystąpił na pozycji prymarnej w każdej polskiej ustawie zasadniczej XX wieku (konstytucja z 1921 roku – 75%, konstytucja z 1952 roku – 43%, konstytucja z 1997 roku – 57%). Nominacją, która również pojawiła się we wszystkich ustawach zasadniczych, był *naród*. W rankingu stosowalności zachował on poziom podstawowej alternatywy (1921 – 16%, 1952 – 18%, 1997 – 15%). Wszystkie pozostałe jednostki nominatywne należy uznać za *differentia specifica* poszczególnych konstytucji.

Badanie wykazało również dysonans stopnia nasycenia konkretnymi formami nazywanymi władzę zwierzchnią w ramach każdej konstytucji. Najbardziej znaczące odchylenia odnotowano w wypadku konstytucji marcowej, w której każda inna niż *obywatel* postać werbalizacji suwerena miała charakter formy pobocznej. Natomiast konstytucje z 1952 i 1997 roku wyróżniły się ilościowym zrównoważeniem terminologicznym.

Istotne różnice pomiędzy tekstami dotyczyły także liczby wariantów występujących w ramach poszczególnych kategorii. Konstytucja marcowa charakteryzowała się największą wariantowością w obszarze grup leksykalnych. Główna nominacja *obywatel* uwzględniała 15 podtypów werbalizacji suwerena, podczas gdy w konstytucji z 1952 roku liczba wariantów obsługujących tę grupę nominatywną została zmniejszona, w porównaniu z poprzednią, do 8, a w obecnie obowiązującej ustawie zasadniczej – do 6. Tendencja do redukcji nominacji wariantowych w konstytucjach z 1952 i 1997 roku potwierdziła się również w pozostałych klasach leksykalnych i świadczy o dążeniu ustawodawców do uspołnienienia terminologicznego i pojęciowego przez ujednoczenie stosowanej nomenklatury.

6. Jednostki nominatywne *obywatel* i *naród* w konstytucjach

Analiza tekstów konstytucji wykazała, że zbieżność terminologiczna pomiędzy zastosowanymi formami nominatywnymi przekłada się na zbieżność pojęciową. Potwierdziły to użyte w badanych ustawach zasadniczych nominacje *obywatel* i *naród*. We wszystkich omawianych aktach nazwanie suwerena *obywatelem* wiązało się z przypisaniem mu przez ustawodawcę

analogicznej funkcji – członka systemu państwowego. Zatem połączenie strony znaczącej i znaczonej w tej kategorii nominatywnej okazało się na tyle utrwalone społecznie i kulturowo, że nie uległo modyfikacjom semantycznym nawet pod wpływem radykalnych zmian ustrojowych. Konteksty użycia rozpatrywanej jednostki dały podstawę do stwierdzenia, że w każdej z konstytucji suweren określany jako *obywatel* otrzymał status podmiotu posiadającego prawa i obowiązki, por.:

Pierwszym obowiązkiem obywatela jest wierność dla Rzeczypospolitej Polskiej (art. 89 K21);

Wszyscy obywatele są równi wobec prawa (art. 96 K21);

Obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej niezależnie od narodowości, rasy i wyznania mają równe prawa (art. 69 ust. 1 K52);

Władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia (art. 70 ust. 4 K97).

Jednostką werbalną nazywającą podmiot władzy zwierzchniej, która również została zastosowana w każdej z trzech polskich konstytucji, był termin *naród*. Konteksty jego użycia we wszystkich badanych aktach normatywnych odnosiły go do kategorii wspólnoty kulturowej. Nadały mu postać hipostazowanego kontinuum, posiadającego wolę i tożsamość, historycznie predestynowanego do sprawowania władzy, por.:

ślubuję Tobie Narodzie Polski [...] (art. 54 K21);

W okresie okupacji Naród Polski toczył nieustępliwą, bohaterską walkę (Preambuła K52);

Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio (art. 4 ust. 2 K97);

Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [...] (art. 130 K97).

Ogólnosystemowe badanie pragmatyczne o charakterze komparatywnym potwierdziło, że zgodność terminologiczna przekłada się na relewancję konceptualną, a przeobrażenia ustrojowe, polityczne i społeczne, wprowadzane przez poszczególne konstytucje, nie wpłynęły na zmianę znaczenia funkcjonalnego zastosowanych w każdej z nich nominacji, czyli *obywatel* i *naród*. Analizowane formy leksykalne określające suwerena we wszystkich badanych ustawach zasadniczych zachowały zbieżną treść i zakres semantyczny, co dowodzi, że posiadają właściwości amalgamatów kulturowych (jednostek spetryfikowanych językowo i znaczeniowo).

7. Jednostki nominatywne *mieszkańcy*, *społeczności* i *ludzkość* w konstytucji z 1921 roku

W konstytucji z 1921 roku oprócz suwerena nazywanego *obywatelem* i *narodem* wystąpiły jeszcze trzy warianty nominatywne: *mieszkańcy*, *społeczności* i *ludzkość*.

Ustawodawca, stosując nominację *mieszkańcy*, ukonkretnił cechy suwerena i implicytnie zwerbalizował uzależnienie jego statusu od terytorium obowiązywania konstytucji. Taka

werbalizacja, mająca charakter przestrzennej kwalifikacji, sprowadziła podmiot władzy zwierzchniej w akcie ustawodawczym do ogółu członków wspólnoty zamieszkałej w Rzeczypospolitej Polskiej, por.:

poręcza wszystkim **mieszkańcom**, [...] ochronę ich mienia [...] (art. 99 K21);

Wszyscy **mieszkańcy Państwa Polskiego** mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie jak i prywatnie swej wiary [...] (art. 111 K21).

Z kolei suwerenowi określanemu jako *społeczności* prawodawca nadał przymiot zwierzchnika zbiorczego, którego podmiotowość opierała się na siatce zależności pomiędzy elementami tworzącymi jego istotę a strukturami państwowymi. Kontekst użycia tej postaci werbalnej potwierdził, że ustawodawca, stosując nazwę *społeczności*, uniezależnił status suwerena od przynależności do konkretnej grupy etnicznej, por.:

poręcza wszystkim [...] **społecznościom** ochronę ich mienia [...] (art. 99 K21).

Ostatnią formę nazywania suwerena w konstytucji marcowej stanowiła nominacja *ludzkość*. Kontekst jej użycia wskazywał na werbalne zaakcentowanie antropocentrycznej istoty suwerena oraz przypisanie mu głównego miejsca w systemie wartości. Suweren jako *ludzkość* został obdarzony atrybutami aksjologicznie pożądanymi przez ustawodawcę. Postać językowa nadała mu cechy zjednoczonej i upodmiotowionej wspólnoty, która stanowi ideową podstawę działania struktur państwa, por.:

dla dobra całej odradzającej się **ludzkości** [...] (Preambuła K21).

8. Jednostki nominatywne *lud*, *masy* i *ludność* w konstytucji z 1952 roku

W konstytucji z 1952 roku ustawodawca wprowadził trzy innowacje nominatywne, nazywając suwerena: *ludem*, *masami* oraz *ludnością*.

Istotą podmiotu władzy zwierzchniej określanego w analizowanej ustawie zasadniczej jako *lud* była jego zdolność do pracy. Werbalizacja, którą zastosował ustawodawca, zawęziła klasyfikację suwerena do zasobu aktywnej zawodowo siły roboczej, por.:

Rady narodowe wyrażają wolę **ludu pracującego** [...] (art. 35 K52);

Sądy [...] ochraniają zdobywcze **polskiego ludu pracującego** [...] (art. 48 K52);

W celu rozwoju aktywności [...] **ludu pracującego miast i wsi** Polska Rzeczpospolita Ludowa zapewnia obywatelom prawo zrzeszania się (art. 72 ust. 1 K52).

Z kolei zastosowana postać nominatywna *masy* stanowiła absolutną werbalną reifikację podmiotu władzy zwierzchniej. Terminologizacja uprzedmiotowująca suwerena nie tylko pozbawiła go atrybutu woli, co *de facto* odebrało mu potencjał władczy, ale przede wszystkim usytuowała go w relacji zależności względem reprezentujących go organów systemu państwowego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zastosowany sposób nominacji, poparty kontekstami użycia, wskazywał, że ustawodawca „ubezłasnowolnił” suwerena, redukując jego pozycję do podmiotu podległego interwencjonizmowi państwowemu w każdym aspekcie, który legislacyja obejmie swoim wpływem, por.:

kształtuje się i umacnia nowy ustrój społeczny, **odpowiadający interesom i dążeniom najszer-
szych mas ludowych** (Preambuła K52);

nieustanne **podnoszenie poziomu życiowego mas pracujących** [...] (art. 8 ust. 3 K52);

wyjaśniać masom pracującym zasadnicze cele i wytyczne polityki władzy ludowej [...] (art. 5 pkt 2 K52).

Ostatnią formą werbalizowania suwerena w konstytucji z 1952 roku była jednostka *ludność*. Aspektem, który wysunął się na pierwszy plan podczas rozpatrywania językowo-konceptualnej istoty podmiotu władzy zwierzchniej określanej *ludnością*, była jej dwoistość pragmatyczna. Pierwszy typ kontekstów użycia wskazywał na konieczność zaspokajania potrzeb i zagwarantowania interesów suwerena. Werbalizacje eksplicytnie usytuowały go na pozycji obiektu troski i opieki organów państwa, por.:

Rady narodowe troszczą się stale o codzienne **potrzeby i interesy ludności** [...] (art. 38 K52);

dla coraz lepszego **zaspokajania potrzeb ludności** [...] (art. 40 K52).

Drugi rodzaj werbalizacji pragmatycznie usytuował suwerena jako podmiot posiadający rzeczywisty potencjał władczy i ewaluacyjny. Ustawodawca implicytnie potwierdził możliwość realnego oddziaływania suwerena na organizację struktur państwowych, por.:

Rady narodowe **wybierane są przez ludność** na okres lat czterech (art. 34 ust. 2 K52);

Komisje rad narodowych **utrzymują stałą i ścisłą więź z ludnością, mobilizują ją do współ-
udziału w realizacji zadań rady** [...] (art. 43 K52).

9. Jednostki nominatywne *człowiek i obywatel, człowiek oraz Polacy* w konstytucji z 1997 roku

Innowacje leksykalne zastosowane w obecnie obowiązującej konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej to jednostki: *człowiek i obywatel, człowiek oraz Polacy*.

Frazem nominatywny *człowiek i obywatel* był stosowany przez ustawodawcę jako spe-tryfikowany element semiotyczny, który nierozzerwalnie łączy podmiotowość aksjologiczną (gatunkową) z podmiotowością funkcjonalną. Wprowadzenie takiego znaku leksykalnego stworzyło w ramach konstytucji językowy i pojęciowy obraz suwerena jako podmiotu, którego immanentne cechy to posiadanie praw i równość wobec nich, por.:

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia **wolności i prawa człowieka i obywatela** (art. 5 K97);

Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży **wolności i praw człowieka i obywatela** [...] (art. 208 ust. 1 K97);

Niedopuszczalne jest ograniczenie **wolności i praw człowieka i obywatela** wyłącznie z powodu rasy [...] (art. 233 ust. 2 K97).

Nazwanie suwerena *człowiekiem* nadało mu charakter wartości samej w sobie (wartości bezwarunkowej), nieuzależnionej od arbitralnej oceny ustawodawcy. Autoteliczność istoty człowieczeństwa ukonstytuowała znaczenie suwerena jako dobra obdarzonego przyrodzonymi atrybutami godności (por. Stefański 2014) i wolności, por.:

dbając o zachowanie przyrodzonej **godności człowieka** (Preambuła K97);

współdziałania **dla dobra człowieka** i dobra wspólnego (art. 25 ust. 3 K97);

Wolność człowieka podlega ochronie prawnej (art. 31 ust. 1 K97).

Innowacją idiolektalną ustawodawcy tworzącego konstytucję z 1997 roku była również nominacja *Polacy*. Analiza kontekstu zastosowania tej formy wykazała, że w tym wypadku posiadanie statusu suwerena było determinowane przynależnością do nacji i jednocześnie zostało uniezależnione od czynnika przestrzennego. Taki sposób nazwania podmiotu władzy zwierzchniej rozszerzył jego zakres referencyjny do afiliacji narodowej, por.:

Rzeczpospolita Polska **udziela pomocy Polakom** zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym (art. 6 ust. 2 K97).

10. Terminologiczna kategoryzacja *suwerena* a pragmatyka tekstu

Kategoryzacja terminologiczna jako proces semiotyczny nadaje wypowiedzi treściową wartość. Umożliwia kwalifikowanie konceptów do określonych klas gatunkowych, stylistycznych i semantycznych. Nazywanie obiektów nie jest więc tylko nadawaniem pojęciom formy leksykalnej, ale także wyposażaniem ich w kontekst asocjacyjny. W tekstach powstałych w ramach dyskursu normatywnego złożoność konotacji, w jakie może zostać uwikłany zastosowany przez ustawodawcę termin, jest aspektem szczególnie istotnym w procesie interpretacji

przepisów prawa. Z tego powodu forma nazywania podmiotu władzy zwierzchniej wpływa na jego faktyczne miejsce w hierarchii struktur państwowych. Podstawą zastosowania konkretnej strategii werbalizacji jest relacja teleologiczno-skutkowa oparta na aktualnych okolicznościach, w których akt normatywny powstawał, oraz założeniach, jakie ma spełnić (Kowalczyk 2015: 84). Zakładając, że kluczową funkcją aktów normatywnych jest realne kształtowanie rzeczywistości pozajęzykowej, przyjęty sposób werbalizacji należy uznać za transjęzykowe działanie, mające bezpośredni wpływ na ustrojowy status suwerena przewidziany przez ustawodawcę. Teza ta znalazła potwierdzenie w każdej z analizowanych konstytucji w postaci zależności pomiędzy werbalną formą nominatywną a ontologią nazywanego obiektu.

W tekście konstytucji z 1921 roku ustawodawca nie sprecyzował roli suwerena w tworzącym się systemie państwa. Konteksty użycia zastosowanych form nominatywnych wskazywały na dyssypatywność pragmatyczną (rozproszenie funkcjonalne) i synkretyczny charakter podmiotu władzy zwierzchniej. Ustawodawca nie nadał suwerenowi dyskretności konceptualnej. Nieprecyzyjność terminologiczna była szczególnie zauważalna w wypadku braku jednoznaczności w oddzieleniu państwa jako systemu od suwerena jako podmiotu powołującego ten system do działania. Z jednej strony w konstytucji wystąpiły konstrukcje zakładające oddzielenie państwa i jego struktur od podmiotu władzy zwierzchniej, z drugiej utożsamiały oba byty:

(a) utożsamienie władzy ustawodawczej i suwerena:

My, Naród Polski (Preambuła K21);

(b) utożsamienie suwerena i państwa:

Organami Narodu w zakresie ustawodawstwa są Sejm i Senat [...] (art. 2 K21);

(c) oddzielenie suwerena od państwa:

Ziemia, jako jeden z najważniejszych czynników bytu **Narodu i Państwa** [...] (art. 99 K21).

W konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ustawodawca dokonał jednoznacznej dyferencjacji konceptualnej. Precyzyjnie określił pragmatyczny status suwerena. Konteksty użycia form oznaczających podmiot władzy zwierzchniej odnosiły go do pozbawionego atrybutu podmiotowości narzędzia rozwoju gospodarczego i wsparcia politycznego. Nadając suwerenowi cechy nieokreślonej substancji przez zastosowanie jednostki *masy*, ustawodawca ostatecznie ukonstytuował jego reifikację. Podmiot władzy zwierzchniej został skategoryzowany w tym wypadku jako odczłowieczony element systemu, którego wartość jest uzależniona od jego pożyteczności względem państwa, por.:

Pracą swoją, przestrzeganiem dyscypliny pracy, współzawodnictwem pracy i doskonaleniem jej metod **lud pracujący miast i wsi wzmacnia siłę i potęgę Ojczyzny** [...] (art. 14 K52).

Suweren w ramach konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie stanowił wartości samej w sobie, miał znaczenie wyłącznie jako część całości. W odróżnieniu od poprzedniej ustawy zasadniczej ustawodawca określił podstawową funkcję, do której został powołany

suweren – z założenia był strukturą siły roboczej, którą tworzyły *lud pracujący miast i wsi oraz najszerze masy pracujące*.

Z kolei w ramach konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku suweren zyskał antropocentryczne przymioty. Ustawodawca w eksplicytniej werbalizacji nadał mu powszechną godność jako immanentną cechę gatunkową, por.:

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. **Jest ona nienaruszalna**, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych (art. 30 K97).

O społecznym i kulturowym ukonstytuowaniu się upodmiotowienia suwerena świadczył również, werbalnie ujmujący istotę demokratycznego państwa prawnego, językowy amalgamat *człowiek i obywatel*, syntetyzujący dwa podstawowe pojęcia ustrojowe w jeden koncept. Podmiotowość terminologiczna łączyła się także z ustanowieniem trwałego związku pomiędzy suwerenem i wspólnotą narodową, będącą wykładnikiem jego tożsamości. Sposoby werbalizacji przybrały postać kulturowego, społecznego i ustrojowego antropocentryzowania podmiotu władzy zwierzchniej. Suweren jako wartość autoteliczna zyskał najwyższe miejsce w aksjologicznej hierarchii wartości.

Zakończenie

Analiza tekstów polskich konstytucji XX wieku wykazała, że odmienności i analogie w nazywaniu suwerena w każdym z badanych aktów normatywnych przekładają się na pragmatyczną złożoność podmiotu władzy zwierzchniej. Sposób werbalizacji jest bowiem rezultatem z jednej strony założeń ustrojowych, a z drugiej – wynikiem utrwalonych przekonań kulturowych. Z tego powodu w ramach odrębnych ustaw zasadniczych zostały równolegle zastosowane nominatywne jednostki znaczące trwale związane z konkretnym konceptem (*naród, obywatel*) oraz wywołane transformacjami politycznymi i społecznymi innowacje nominatywne (np. *masy*).

W konstytucji marcowej ujednolicona nomenklatura nie była równoznaczna z precyzyjnym określeniem ontologii suwerena. W konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej postulowane przez ustawodawcę wyeliminowanie stratyfikacji społecznej i stworzenie autopoietycznego (por. Habermas 2005) systemu państwowego przybrało formę reifikowania podmiotu władzy zwierzchniej przez stosowanie unifikujących jednostek nominatywnych, sprowadzających suwerena do kategorii instrumentalnych. Z kolei obecnie obowiązująca ustawa zasadnicza odznaczyła się stosowaniem form leksykalnych, które werbalnie zantropocentryzowały podmiot władzy zwierzchniej.

Przeprowadzone obserwacje wykazały również, że implementacja nowych form nominatywnych nazywających suwerena została sprzężona ze zmianą konceptualną. Wprowadzanie odrębności nazewniczej nie było więc tylko modyfikacją strony językowej, ale przede wszystkim ingerencją w istotę obiektu. Określając ten sam podmiot, ale stosując odmienną nomenklaturę, ustawodawca eksplicytnie lub/i implicytnie wpłynął na zmianę jego statusu prawnego

i faktycznego. W ten sposób w każdej z ustaw zasadniczych ukształtowała się odmienna pozycja suwerena wobec systemu państwowego.

Źródła

K21: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 17 marca 1921 r., Dz. U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267.

K52: Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dn. 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232.

K97: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

Bibliografia

Habermas J. 2005: *Faktyczność i obowiązywanie. Teoria dyskursu wobec zagadnień prawa i demokratycznego państwa prawnego*, przeł. A. Romaniuk, R. Marszałek, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Kowalczyk J. 2015: *Celowość i konsekwentność strategii werbalizacji informacji w tekstach dyskursu administracyjnego*, „Studia Methodologica”, t. 6, s. 84–93.

Malinowska E. 2012: *Konstytucja jako gatunek tekstu prawnego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

Stefański R. 2014: *Granice europejskości. Analiza aksjologiczno-politologiczna*, Wydawnictwo Naukowe Grado, Toruń.

Summary

Changes in the verbalization of the sovereign concept and categorization of supreme authority in the Polish constitutions of the 20th century

Keywords: legal language, verbalization, categorization, terminology changes.

The article is devoted to the changes in the verbalization of the sovereign concept in the Polish constitutions of 1921, 1952 and 1997. The study covered lexical units which correspond to the reference range of the sovereign concept, adopted in the article (e.g. *obywatel, naród, ludność*). The aim of the comparative study was to determine whether lexical differences and similarities in naming the supreme authority in the analyzed laws have an influence on the basic ontology and pragmatics of the object. The study showed that the method of naming the sovereign is a translingual semiotic process in which the legislature gives it not only a specific lexical form but primarily redefines its legal and factual state.